

А. Ю. Шахно,

ст. викладач кафедри економіки підприємств, Криворізький економічний інститут ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана"

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянуті питання процесів інституційних перетворень у системі освіти та професійного навчання. Висвітлений процес формування державної політики щодо даних перетворень в Україні. Зокрема, досліджені можливі позитивні та негативні наслідки перетворень для ринку праці в Україні. При розгляді даного питання запропоновано напрями вдосконалення системи освіти та професійного навчання в Україні.

The article deals with the issue of institutional reforms in education and training. Elucidated the formation of public policy on data transformations in Ukraine. In particular, investigated the possible positive and negative consequences for labor market reforms in Ukraine. In considering this question asked directions to enhance education in professional training in Ukraine.

Ключові слова: освіта, професійне навчання, підвищення кваліфікації, ринок праці, трудовий потенціал, людський капітал, інституційні перетворення, навчальні заклади, якість робочої сили.

Keywords: education, vocational training, training, labor market, employment potential, human capital, institutional reforms, education, quality of labor.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Покращення показників якості життя населення України та наближення їх до європейських стандартів потребує інтенсивного розвитку економіки нашої держави на основі посилення її конкурентоспроможності. Динамічний соціально-економічний прогрес в Україні має базуватися передусім на розвитку та ефективному використанні найціннішого ресурсу сьогодення — трудового потенціалу суспільства — та посиленні його інноваційної активності.

Таким чином, необхідно підвищувати кваліфікаційні та професійні якості працівників, що, безумовно, неможливо здійснити при низькому рівні освіти.

Система вищої освіти проникає в усі сфери життя людини, а найтіснішим її зв'язок є із розвитком національного ринку праці. При цьому стимулювання розвитку системи вищої освіти здійснити простими адміністративними методами або шляхом саморегулювання самої освітньої системи видається малоймовірним. Необхідною є якісна перебудова системи державного регулювання в освітній сфері, яка передбачає застосування сучасного інструментарію, методів і концепцій державного управління.

Значна частина проблем системи вищої освіти спричинені економічним дисбалансом у державі, постійними політичними кризами, неспроможністю органів державної влади вчасно приймати ефективні управлінські рішення, реагувати на зміни в суспільстві, зокрема й на соціально-інституціональному ринку праці, щоб адаптувати систему вищої освіти до нових викликів розвитку економіки в умовах глобалізації. Тому актуальним є створення оптимальної системи освіти та професійного навчання, яка буде повною мірою задовольняти умови й потреби сучасного ринку праці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основні напрями розвитку системи вищої освіти й механізми її державного регулювання мають бути конкрети-

зовані розвиненою законодавчою базою, достатнім та ефективним бюджетним фінансуванням, досконало продуманою та виваженою концепцією.

В Україні питанням реформування вищої освіти, проблемам професійного розвитку кадрового потенціалу, підвищенню кваліфікації персоналу присвячені праці багатьох науковців, таких як А. Колот, С. Бандур, О. Грішнова, Е. Лібанова, І. Петрова, А. Шаульська, В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Левківський, В. Козаков, К. Корсак, М. Степко та ін.

Незважаючи на велике різноманіття порушених питань та глибину їх дослідження, у сучасній науці окремі їх аспекти державного регулювання вищої освіти залишилися невирішеними. Так, потребує подальших досліджень сучасний стан регулювання системи вищої освіти та професійного навчання, недостатньо чітко виділені механізми досягнення ефективності освітньої сфери, потребують обґрунтування напрями вдосконалення бюджетного фінансування вищої освіти та оцінювання її якості.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — розкрити сутність та висвітлити проблеми інституціональних перетворень в системі освіти та професійного навчання та їх вплив на формування та розвиток сучасного ринку праці в умовах глобалізаційних процесів.

РЕЗУЛЬТАТИ

На межі двох тисячоліть в умовах глобальних викликів, небувалих масштабах і темпах інноваційного, інформаційного розвитку та розбудови нових економічних та соціальних інститутів, на зміну економіки індустріального типу приходить економіка знань, для якої характерно лідерство висококваліфікованої, інноваційної, творчої праці та інтелектуального капіталу. В умовах трансформаційної економіки та підвищення ролі нових технологій у виробництві

освіта є необхідною умовою та основним способом перетворення людського потенціалу на людський капітал [1, с. 31].

Основними факторами розвитку стають інноваційна праця й інтелектуальний капітал. Особливостями й характерними рисами економіки знань є:

— визнання інтелектуального капіталу й інноваційної праці головними факторами економічного зростання;

— пріоритетний розвиток основних інститутів інтелектуальної діяльності, а саме: наукових і освітніх закладів, центрів стратегічних розроблень, дослідницьких лабораторій, інших інтелектуально-і знаннємістких галузей, у яких відбувається створення, розподіл і споживання знань;

— наявність більш як 50-відсоткової зайнятості інноваційною працею. Відбувається рух від людини економічної до людини творчої, креативної, інноваційно орієнтованої, яка є власником нематеріальних активів. [4, с.35].

Формування ринкових відносин, розбудова в Україні демократичної держави зумовлюють зміну цільових установок вищої освіти як соціальної системи та елемента інфраструктури ринку праці. Основною спрямованістю повинно бути не тільки забезпечення потреб держави в спеціалістах різних професій і рівнів кваліфікації, а й задоволення різноманітних освітніх потреб особистості для її розвитку, самореалізації, забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

За останні роки інститут освіти зазнає значної трансформації в нашій країні. Держава здійснила важливі кроки в напрямі модернізації та поступового входження до Європейського освітнього простору, а саме: приєднання України до Болонського процесу, моделювання компетентного випускника, залучення системи освіти до розробки і втілення особистісно орієнтованої освітньої парадигми та здійснення компетентнісно орієнтованого підходу у навчально-виховний процес. Зміни відбуваються і в напрямі створення національної системи оцінювання навчальних досягнень [1, с. 31].

Сучасний ринок праці формується під впливом поглиблення економічних реформ, внаслідок яких відбуваються суттєві зміни у кількості, структурі зайнятого населення та сферах прикладання праці. Інституціональні перетворення, які відбуваються в освітньому просторі України, спричинені рядом проблем. Гострою проблемою на ринку праці залишається незбалансованість потреб ринку праці та освітніх послуг через відсутність державної системи професійної орієнтації та низькоєфективної, недосконалої системи держзамовлення на фахівців, особливо робітничих та інженерних професій.

Так, на початку 90-х років на ринку праці відчувалась нестача таких фахівців, як: економісти, юристи, бухгалтери, менеджери, а вже починаючи з 2005 року, пропозиція перевищує попит на дані професії.

Професійно-технічна освіта є актуальною зараз, у період ринкових реформ, коли ускладнюється доступ молоді до вищої освіти. У той же час Україна відчуває постійний дефіцит у робітничих кадрах та професіях на ринку праці.

Природно, що на ринку праці, де розгортається конкуренція за робочі місця, виграють найбільш кваліфіковані кадри, які мають конкурентоспроможні професії. За цих

Таблиця 1. Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 1999—2010 рр. (на кінець звітної періоду, тис. осіб)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Всього	50.7	68.2	96.9	123.9	138.8	166.5	186.6	170.5	169.7	91.1	65.8	63.9
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	2.6	3.2	4.7	6.7	8	10.3	12.7	10.6	11.1	7	6.5	5.7
Професіонали	4.9	6	9.2	12.9	15.1	16.9	18.6	14.5	16.5	10.9	10	9
Фахівці	4.8	6.5	9	12.2	13.8	15.3	17.4	15.4	15.6	12.1	9.1	7.4
Технічні службовці	0.5	0.8	1.3	2.3	2.6	4.4	5.1	5.3	6.4	3.8	2.4	2.2
Працівники сфери торгівлі та послуг	2.1	3.5	4.8	6.8	7.5	9.9	12.4	14.5	15.1	8.4	8	7.9
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0.8	0.8	1.2	1.7	1.8	2	2.3	1.9	1.4	0.8	0.7	0.7
Кваліфіковані робітники з інструментом	18.6	27.1	37.7	44.7	48.8	53.6	56	50.7	48.8	20.1	11.4	13.2
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	13.1	16.2	22.3	27.9	30.4	38	39.6	33.4	31.7	14.4	7.7	7.9
Найпростіші професії	3.3	4.1	6.7	8.7	10.8	16.1	22.5	24.2	23.1	13.6	10	9.9

Джерело: дані Державної служби зайнятості України: <http://www.dcz.gov.ua>

умов молоді, частина якої не встигла набути професії або трудового досвіду — це зазвичай випускники шкіл — не є конкурентоспроможною на ринку праці, тому залишається осторонь суспільного виробництва. Тому ж сприяють і об'єктивні соціально-економічні умови, які значною мірою впливають на мотиваційну поведінку молоді, оскільки в даній віковій групі цим змінам не протистоять сталі уявлення про життєві та суспільні цінності. Як наслідок, увагу молоді привертає сфера нерегламентованої діяльності, де можна більше заробити, не маючи професії або відповідної кваліфікації.

Динаміку зміни потреби підприємств у працівниках за професійними групами за 1999—2010 роки наведено у табл. 1, табл. 2 [3].

Як видно з даних табл.1, табл.2, найбільший попит на робочу силу спостерігався в Україні в період з 2002 по 2007 роки. Це пов'язано з економічним ростом всіх галузей, проте з настанням кризи у 2008 році відбулося значне зниження потреби у працівниках.

Загалом тенденції протягом зазначеного періоду майже не змінювались: найбільшим попитом користувались кваліфіковані робітники з інструментом; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування; складання устаткування та машин, професіонали та представники найпростіших професій.

Більш детально структуру потреби у працівниках за професійними групами у 2010 році представлено на рис. 1.

Діаграма показує, що збереглась потреба у кваліфікованих робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, тобто у технічних професіях.

Проблеми у задоволенні робітничими кадрами визначаються низьким авторитетом робітничих професій. Стимулюючим фактором до професійно-технічної освіти у учнів, батьків, вчителів є своєчасна інформація про зміну змісту кваліфікованої праці.

Таблиця 2. Динаміка відносних показників потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 1999–2010 рр. (на кінець звітної періоду, %)

Роки Показники	2000/ 1999	2001/ 2000	2002/ 2001	2003/ 2002	2004/ 2003	2005/ 2004	2006/ 2005	2007/ 2006	2008/ 2007	2009/ 2008	2010/ 2009	2010/ 1999
Всього	34.52	42.08	27.86	12.03	19.96	12.07	-8.63	-0.47	-46.32	-27.77	-2.89	26.04
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	23.08	46.88	42.55	19.40	28.75	23.30	-16.54	4.72	-36.94	-7.14	-12.31	119.23
Професіонали	22.45	53.33	40.22	17.05	11.92	10.06	-22.04	13.79	-33.94	-8.26	-10.00	83.67
Фахівці	35.42	38.46	35.56	13.11	10.87	13.73	-11.49	1.30	-22.44	-24.79	-18.68	54.17
Технічні службовці	60.00	62.50	76.92	13.04	69.23	15.91	3.92	20.75	-40.63	-36.84	-8.33	340.00
Працівники сфери торгівлі та послуг	66.67	37.14	41.67	10.29	32.00	25.25	16.94	4.14	-44.37	-4.76	-1.25	276.19
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0.00	50.00	41.67	5.88	11.11	15.00	-17.39	-26.32	-42.86	-12.50	0.00	-12.50
Кваліфіковані робітники з інструментом	45.70	39.11	18.57	9.17	9.84	4.48	-9.46	-3.75	-58.81	-43.28	15.79	-29.03
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	23.66	37.65	25.11	8.96	25.00	4.21	-15.66	-5.09	-54.57	-46.53	2.60	-39.69
Найпростіші професії	24.24	63.41	29.85	24.14	49.07	39.75	7.56	-4.55	-41.13	-26.47	-1.00	200.00

Складено і розраховано автором за [3].

З нашої точки зору, сьогодні відбувається трансформація моделі працівника та вимог до його компетенції. Глобальним явищем стає переміщення попиту на роботу силу в бік вищої кваліфікації та компетентності. Цього вимагають конкуренція, збільшення долі нестандартних форм зайнятості, використання нових моделей робочого часу, стійка тенденція до "вимивання" з виробничого процесу робочих місць для низькокваліфікованих працівників і підвищення попиту на робітників визначеного роботодавцями профілю компетентності тощо. В цих умовах робітник високої кваліфікації завжди буде затребуваним і зможе успішно конкурувати на ринку праці.

Розвиток технологій, комунікативних та інформаційних зв'язків, інших чинників сучасних економічних систем підвищують вимоги до якості робочої сили.

Якість робочої сили є важливою компонентою ринку праці, тому створення умов для розвитку професійного на-

вчання кадрів протягом всього періоду трудової діяльності є першочерговим напрямом державної політики ефективною зайнятості, яка спрямована на формування кваліфікованої продуктивною робочої сили [7, с. 39].

Обрана професія повинна давати широкі можливості для професійного розвитку та змін. Між деякими робітничими професіями, яким навчають у професійно-технічних навчальних закладах країни, існує сумісність у межах професійного напрямку, без витрати великої кількості часу на перекваліфікацію[5].

Впродовж минулого року на ринку праці спостерігався попит інженерно-технічних та будівельних професій через зростання промислового виробництва та будівництва. Попит на "виробничі" професії перевищує пропозиції. До того ж значно знизився й рівень професійної підготовки випускників професійно-технічних навчальних закладів. Це пояснюється тим, що економічне становище підприємств не дає змогу проводити практику

учням та студентами в умовах реального виробництва, а з іншої сторони, матеріально-технічне та кадрове забезпечення системи освіти невпинно погіршується. По суті, понад 80% навчального обладнання та техніки у таких закладах використовується більше як 25 років. Воно морально та фізично застаріле. Дефіцит висококваліфікованих фахівців нині спостерігається в усіх галузях. За даними рекрутингових агенцій, із загальної кількості претендентів заявленим вимогам відповідають лише близько 10%.

Приєднання України у 2005 році до Болонського процесу визначило вектор реформування

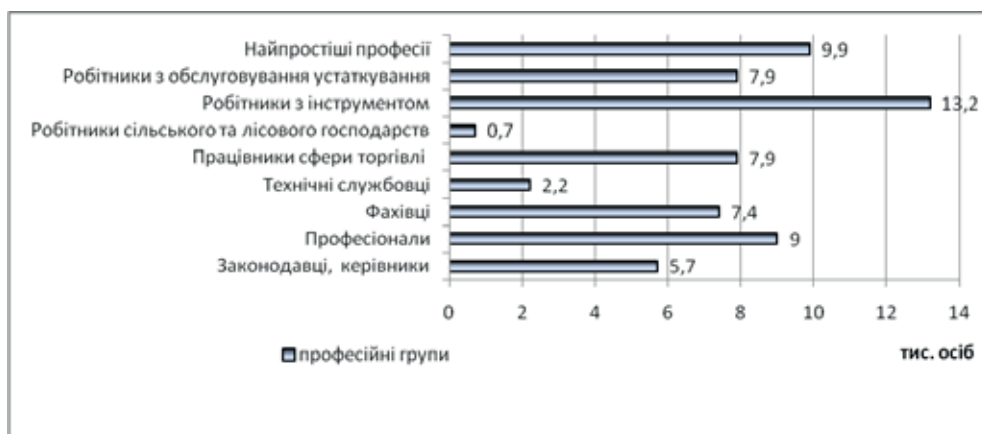

Рис. 1. Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 2010 р.

вищої освіти в напрямі інтеграції української системи вищої освіти в загальноєвропейську. Однак, незважаючи на окремі зрушення в цьому напрямі, кардинальних змін в галузі не відбулося.

Саме тому основним завданням реформи галузі вищої освіти є надання вищим навчальним закладам реальної автономії, яку давно практикують провідні університети Європи і яка є засобом для поліпшення якості навчання, запровадження змагальності вищих навчальних закладів та їхньої відповідальності за результати своєї роботи.

Зв'язок між ринком праці та ринком освітніх послуг є складовою частиною системи взаємодії зайнятості й підготовки кадрів. Адаптація процесу переходу до стійкого інноваційного розвитку поки що незабезпечений достатньою мірою кваліфікованими спеціалістами. За сучасних умов ринок праці залежить не лише від стану сфери освіти, а й від пріоритетного її розвитку. Цей пріоритет визначено ЮНЕСКО. Згідно з ним, ХХІ ст. має стати століттям освіти, на основі якої можна створити нові знання, вміння управляти ними, використовуючи теоретичне підґрунтя, що було сформовано у вищому навчальному закладі (ВНЗ) на базі навчання не стільки практичного, скільки такого, що має у своїй основі наукову і творчу складову.

Таблиця 3. Динаміка показників вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації за 1990/91 – 2010/11 н.р. (на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість закладів				Кількість студентів у закладах, тис. осіб			
	I-II рівнів акредитації	Темп приросту, %	III-IV рівнів акредитації	Темп приросту, %	I-II рівнів акредитації	Темп приросту, %	III-IV рівнів акредитації	Темп приросту, %
1990/91	742	-	149	-	757,0	-	881,3	-
1991/92	754	1,62	156	4,70	739,2	-2,35	876,2	-0,58
1992/93	753	-0,13	158	1,28	718,8	-2,76	855,9	-2,32
1993/94	754	0,13	159	0,63	680,7	-5,30	829,2	-3,12
1994/95	778	3,18	232	45,91	645,0	-5,24	888,5	7,15
1995/96	782	0,51	255	9,91	617,7	-4,23	922,8	3,86
1996/97	790	1,02	274	7,45	595,0	-3,67	976,9	5,86
1997/98	660	-16,46	280	2,19	526,4	-11,53	1110	13,62
1998/99	653	-1,06	298	6,43	503,7	-4,31	1210,3	9,04
1999/00	658	0,77	313	5,03	503,7	0,00	1285,4	6,21
2000/01	664	0,91	315	0,64	528,0	4,82	1402,9	9,14
2001/02	665	0,15	318	0,95	561,3	6,31	1548,0	10,34
2002/03	667	0,30	330	3,77	582,9	3,85	1686,9	8,97
2003/04	670	0,45	339	2,73	592,9	1,72	1843,8	9,30
2004/05	619	-7,61	347	2,36	548,5	-7,49	2026,7	9,92
2005/06	606	-2,10	345	-0,58	505,3	-7,88	2203,8	8,74
2006/07	570	-5,94	350	1,45	468,0	-7,38	2318,6	5,21
2007/08	553	-2,98	351	0,29	441,3	-5,71	2372,5	2,32
2008/09	528	-4,52	353	0,57	399,3	-9,52	2364,5	-0,34
2009/10	511	-3,22	350	-0,85	354,2	-11,29	2245,2	-5,05
2010/11	505	-1,17	349	-0,29	361,5	2,06	2129,8	-5,14
(2010/11)/(1990/91)	-	-31,94	-	134,23	-	-52,25	-	141,67

Складено і розраховано автором за [2].

Таблиця 4. Динаміка показників студентів та науковців навчальних закладів різних рівнів акредитації за 1990/91 – 2010/11 н.р.

Навчальний рік	Прийнято студентів, тис.				Випущено фахівців, тис.				Кількість аспірантів*		Кількість докторантів*	
	I-II рівнів акредитації	Темп приросту, %	III-IV рівнів акредитації	Темп приросту, %	I-II рівнів акредитації	Темп приросту, %	III-IV рівнів акредитації	Темп приросту, %	чол.	Темп приросту, %	чол.	Темп приросту, %
1990/91	241	-	174,5	-	228,7	-	136,9	-	13374	-	...	-
1991/92	237,5	-1,45	173,7	-0,46	223,0	-2,49	137	0,07	13596	1,66	503	-
1992/93	212,6	-10,48	170,4	-1,90	199,8	-10,40	144,1	5,18	13992	2,91	592	17,69
1993/94	198,9	-6,44	170	-0,23	198,0	-0,90	153,5	6,52	14816	5,89	765	29,22
1994/95	194,0	-2,46	198	16,47	204,3	3,18	149	-2,93	15643	5,58	927	21,18
1995/96	188,8	-2,68	206,8	4,44	191,2	-6,41	147,9	-0,74	17464	11,64	1105	19,20
1996/97	183,4	-2,86	221,5	7,11	185,8	-2,82	155,7	5,27	19227	10,10	1197	8,33
1997/98	166,2	-9,38	264,7	19,50	162,2	-12,70	186,7	19,91	20645	7,38	1233	3,01
1998/99	164,9	-0,78	290,1	9,60	156,9	-3,27	214,3	14,78	21766	5,43	1247	1,14
1999/00	170,1	3,15	300,4	3,55	156,0	-0,57	240,3	12,13	22300	2,45	1187	-4,81
2000/01	190,1	11,76	346,4	15,31	148,6	-4,74	273,6	13,86	23295	4,46	1131	-4,72
2001/02	201,2	5,84	387,1	11,75	147,5	-0,74	312,8	14,33	24256	4,13	1106	-2,21
2002/03	203,7	1,24	408,6	5,55	155,5	5,42	356,7	14,03	25288	4,25	1166	5,42
2003/04	202,5	-0,59	432,5	5,85	162,8	4,69	416,6	16,79	27106	7,19	1220	4,63
2004/05	182,2	-10,02	475,2	9,87	148,2	-8,97	316,2	-24,10	28412	4,82	1271	4,18
2005/06	169,2	-7,14	503	5,85	142,7	-3,71	372,4	17,77	29866	5,12	1315	3,46
2006/07	151,2	-10,64	507,7	0,93	137,9	-3,36	413,6	11,06	31293	4,78	1373	4,41
2007/08	142,5	-5,75	491,2	-3,25	134,3	-2,61	468,4	13,25	32497	3,85	1418	3,28
2008/09	114,4	-19,72	425,2	-13,44	118,1	-12,06	505,2	7,86	33344	2,61	1476	4,09
2009/10	93,4	-18,36	370,5	-12,86	114,8	-2,79	527,3	4,37	34115	2,31	1463	-0,88
2010/11	129,1	38,22	392	5,80	111,0	-3,31	543,7	3,11	34653	1,58	1561	6,70
(2010/11)/(1990/91)	-	-46,43	-	124,64	-	-51,46	-	297,15	-	159,11*	-	210,34*

* — на кінець навчального року; ** — темп приросту (2010/11)/(1991/92)

Складено і розраховано автором за [2].

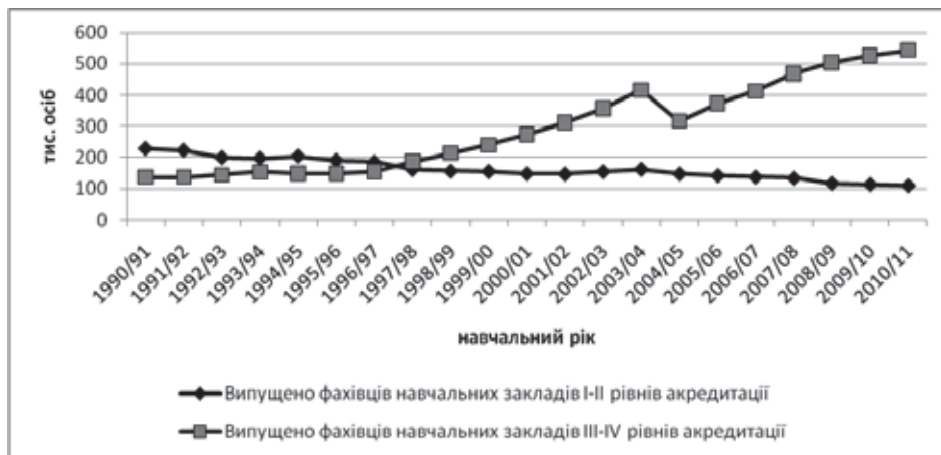

Рис. 2. Динаміка показників студентів вищих навчальних закладів за 1990—2011 н.р.

Однак, держава з точки зору ресурсного забезпечення ще недостатньо уваги приділяє розвитку освіти, а звідси — і формуванню ринку відповідних послуг. У структурі видаткової частини державного бюджету питома вага витрат на освіту і науку в загальній сумі витрат бюджету становить 6,7%, тоді як у розвинутих країнах світу із соціально орієнтованими економіками (Україна задекларувала, що вона є соціальною державою) цей показник має бути щонайменше 10%. Частка державних витрат у ВВП на освіту в Україні є значно нижчою, ніж у розвинутих країнах. Тож не дивно, що заклади освіти бюджетним фінансуванням забезпечені менше, ніж на 40% від фактичної потреби. В країнах так званого золотого мільярду вищу освіту мають від 40 до 60%. В Україні ця цифра є значно нижчою.

Розвиток ринкових відносин в усіх сферах діяльності, формування ринку послуг висуває нові вимоги до розвитку освіти та ринку відповідних послуг, підвищення їх якості, до приведення структури підготовки кадрів у відповідність з потребами ринку праці. Основними чинниками, які визначають особливості взаємодії ринку праці та ринку освітніх

послуг, є: економічні, правові, організаційні, адміністративні, фінансові тощо. Проте в реальності взаємозалежність цих ринків є ще дуже слабкою. Наслідком цього є проблема безробітних серед випускників, у тому числі вищих навчальних закладів.

Загалом попередньо зазначений високий попит на робітничі професії пояснюється стійкою тенденцією (протягом 20-ти років) до зменшення кількості студентів I—II рівнів акредитації. Динаміка даного явища представлено в табл. 3 [2]. Як видно з табл. 3, кількість навчальних закладів з 1990 року до 1997 року збільшувалась незначними темпами, тільки у 1997 році відбулось значне скорочення кількості закладів I—II рівнів акредитації (на 16,46%), це призвело і до зменшення кількості студентів на 11,53%.

Загалом за період з 1990 по 2010 роки спостерігаються значні зміни у структурі та кількості навчальних закладів України. За двадцять років кількість закладів I—II рівнів акредитації та студентів цих закладів зменшилась на 31,94% та 52,25% відповідно. Проте майже в два з половиною рази зросла кількість закладів III—IV рівнів акредитації (на 134,23%) та студентів даних вищих навчальних закладів (на 141,67%), але ці зміни відбувались за рахунок збільшення приватних вищих навчальних закладів.

Проаналізуємо динаміку прийняття студентів до навчальних закладів різних рівнів акредитації та випуску кваліфікованих фахівців, а також зміни кількості аспірантів та докторантів за 1990/91 — 2010/11 н.р., що представлено в табл. 4 [2].

Аналіз табл. 4 за період 1990—2011 н.р. свідчить, що кількість студентів навчальних закладів I—II рівнів акредитації зменшилась за аналізований період на 46,43%, що призвело до зменшення відповідно фахівців цих закладів на 51,46%. Проте кількість студентів та випущених фахівців навчальних закладів III—IV рівнів акредитації значно збільшилась і становить відповідно 124,64% та 297,15% (рис. 2).

Позитивною тенденцією є збільшення кількості аспірантів і докторантів. За період 1990—2011 н.р. кількість аспірантів та докторантів значно зросла на 159,11% та 210,34% відповідно, що свідчить про нарощення наукового потенціалу країни.

Необхідним кроком на шляху збалансування освітньої структури населення із вимогами інноваційного розвитку держави є відродження професійно-технічної освіти в Україні. Впродовж останніх років вітчизняний ринок праці характеризується незбалансованістю попиту і пропозиції робочої сили за обсягами та напрямками підготовки, відчувається нестача висококваліфікованих робітничих кадрів.

Для ефективного вирішення зазначеної проблеми, на наш погляд, в Україні необхідне створення національної системи кваліфікацій, яка запропонована Європейською комісією та урядовими органами різних країн Європейського Союзу.

Реформа кваліфікаційних систем через запровадження національних рамок кваліфікації потребує активної підтримки з боку держави. Наявність такої системи сприятиме розвитку як горизонтальної професійної мобільності за рахунок інтегрованого в систему механізму офіційного визначення часткових

Таблиця 5. Динаміка показників професійно-технічних навчальних закладів за 1990—2010 р.р. (на кінець року)

Навчальний рік	Кількість закладів		Кількість учнів		Прийнято учнів		Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників	
	Темп приросту, %	тис. чол.	Темп приросту, %	тис. чол.	Приросту, %	тис. чол.	Темп приросту, %	
1990	-	1246	-	643,4	-	380,5	-	376,7
1991	0,40	1251	0,78	648,4	-0,81	377,4	-10,25	338,1
1992	0,32	1255	-0,19	647,2	-2,52	367,9	-9,17	307,1
1993	-5,58	1185	-2,75	629,4	-7,37	340,8	-0,03	307,0
1994	-0,68	1177	-8,99	572,8	-16,08	286,0	-6,06	288,4
1995	0,17	1179	-3,07	555,2	5,07	300,5	-3,85	277,3
1996	-1,95	1156	-2,79	539,7	1,23	304,2	-0,90	274,8
1997	-13,24	1003	-2,15	528,1	2,30	311,2	-3,75	264,5
1998	-0,80	995	0,17	529,0	-2,25	304,2	-2,00	259,2
1999	-1,51	980	-0,25	527,7	1,02	307,3	1,66	263,5
2000	-1,02	970	-0,59	524,6	0,00	307,3	1,25	266,8
2001	-0,52	965	-2,34	512,3	0,59	309,1	4,50	278,8
2002	-0,31	962	-2,03	501,9	0,61	311,0	1,29	282,4
2003	-0,94	953	-1,75	493,1	0,06	311,2	-2,41	275,6
2004	6,09	1011	2,88	507,3	5,27	327,6	2,83	283,4
2005	1,19	1023	-2,11	496,6	-4,09	314,2	1,13	286,6
2006	-0,20	1021	-4,59	473,8	-3,34	303,7	0,94	289,3
2007	0,10	1022	-4,09	454,4	-1,48	299,2	-1,45	285,1
2008	-0,39	1018	-2,38	443,6	-3,71	288,1	-5,44	269,6
2009	-4,22	975	-4,35	424,3	-13,26	249,9	-11,20	239,4
2010	0,10	976	2,17	433,5	13,21	282,9	3,34	247,4
2010/1990	-21,67	-	-32,62	-	-25,65	-	-34,32	-

Складено і розраховано автором за [2].

кваліфікацій, так і вертикальної мобільності громадян у просторі професійної освіти. Цей механізм надасть можливість трудовому потенціалу країни навчатися відповідно до власних потреб і здібностей в зручний час для них протягом всього життя.

Здійснення реформування національної системи кваліфікацій стосується не тільки інститута освіти, але й сфери праці та соціально-трудових відносин, сфери інтересів найманих працівників та роботодавців [6, с. 19].

Ми вважаємо, що першочерговим напрямом державної політики ефективної зайнятості, яка спрямована на формування кваліфікованої продуктивної робочої сили, повинно бути створення умов для розвитку професійного навчання кадрів протягом всього періоду трудової діяльності.

Проаналізуємо динаміку зміни кількості професійно-технічних навчальних закладів на Україні та підготовлених кваліфікованих робітників за період 1990—2010 роки, яка представлена в табл. 5 [2].

За даними Державного комітету статистики України, кількість професійно-технічних навчальних закладів за період з 1990—2010 років зменшилась з 1246 до 379 (-21,67%). Також кількість прийнятих та випущених фахівців зменшилась на 32,62% та 25,65% відповідно. Аналіз даної таблиці свідчить про тенденції до зростання попиту на ринку праці на робітничі професії, адже за аналізований період зменшилась кількість кваліфікованих робітників на 34,32%.

Графічно динаміка зміни кількості учнів та випущених підготовлених робітників представлено на рис. 3.

Ринок праці потребує фахівців не лише певної кількості, а й відповідної якості. Тому гострою проблемою залишається пошук шляхів підвищення якості підготовки кадрів.

Україна, приєднавшись до Болонського процесу, взяла на себе зобов'язання і відповідальність, які вимагають запровадження відповідних принципів, визначальними серед яких є [1, с. 33]:

- якості підготовки фахівців;
- відповідності європейському ринку праці;
- зміцнення довіри між суб'єктами освіти;
- мобільність, сумісність кваліфікації на вузівському та післявузівському етапах підготовки;
- посилення конкурентоспроможності системи освіти.

ВИСНОВКИ

Отже, на нашу думку, для подолання негативних тенденцій у формуванні висококваліфікованого трудового потенціалу необхідно:

1. В основу соціально-економічної політики держави покласти завдання досягнення конкурентних переваг національного ринку праці. Насамперед, необхідно забезпечити зростання заробітної плати в усіх сферах економіки, в першу чергу, для кваліфікованих працівників.

2. Запровадження всіх складових соціально відповідального бізнесу дасть змогу не тільки підвищити заробітну плату в разі, але й на основі економічного зростання здійснити перерозподіл національного доходу на користь праці, головним чином, кваліфікованих працівників.

3. Забезпечити на кожному робочому місці безумовне дотримання законодавства про працю та гідних умов праці.

4. У сфері розвитку людських ресурсів та сфері зайнятості у центр має стати формування та розвиток єдиної цілісної системи неперервної професійної та вищої освіти протягом життя.

Рівень і якість людського капіталу, перспективи його розвитку є визначальними у стабільності та конкурентоспроможності економіки України.

Таким чином, основними напрямками в удосконаленні системи освіти та професійного навчання в Україні є:

- формування європейських стандартів якості освіти;
- залучення бізнесу до фінансування наукової та освітньої діяльності;
- диверсифікація джерел фінансування освіти;

Рис. 3. Співвідношення кількості учнів та випущених кваліфікованих робітників за період 1990—2010рр.

— розширення реальної автономії вищих навчальних закладів;

— надання всебічної державної підтримки міжнародного освітнього та науково-технічного обміну [1, с. 33];

— розширення досвіду формування державного замовлення на підготовку фахівців вищими та спеціальними навчальними закладами для представників соціально незахищених верств населення;

— використання децентралізованого підходу до професійного навчання з метою врахування регіональних потреб місцевого населення;

— забезпечення рівного доступу до безкоштовної освіти представників різних соціальних статусів, регіонів тощо;

— заохочення здійснення громадянами витрат на отримання освіти для себе та членів сім'ї як основних інвестиційних вкладень;

— здійснення змін у системі підвищення кваліфікації та підготовки кадрів, забезпечення їх відповідності вимогам розвитку ринку праці та потребам людини удосконалювати свій освітній та кваліфікаційний рівень протягом всього життя;

— реформування національної системи кваліфікацій (НСК) через запровадження національних рамок кваліфікацій, що забезпечить розширене відтворення кваліфікованої робочої сили.

Отже, система освіти й професійного навчання персоналу виступає дієвим інструментом інфраструктури ринку праці, який потребує глибокого системного реформування, що можливо здійснити тільки за активної участі держави в розбудові освітнього простору України. Підвищення рівня освіти є необхідною умовою трансформації інтелектуального потенціалу країни в інтелектуальний капітал, який є головною передумовою формування конкурентоспроможного соціально-інституціонального ринку праці та перетворення України на високорозвинену державу.

Література:

1. Головня О.М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України / О.М. Головня // Економіка та держава. — 2011. — № 4. — С. 31—33.
2. Державний статистичний комітет України: ukrstat.gov.ua/
3. Державна служба зайнятості: www.dcz.gov.ua/
4. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А.М. Колот. — К.: КНЕУ. — 2010. — 251 с.
5. Куценко В.І., Гаращук О.В. Стратегічні напрями підвищення якості підготовки кадрів / В.І. Куценко, О.В. Гаращук // Економіка та держава. — 2011. — № 4. — С. 12—14.
6. Савченко В., Кузнецова О., Паршина Н., Дрозач М. Формування та розвиток національної системи кваліфікацій / В. Савченко, О. Кузнецова, Н. Паршина, М. Дрозач // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 8. — С. 15—20.
7. Хромов М.І. Підвищення кваліфікації персоналу: пріоритети розвитку організації та чинники ефективного управління станом конкурентоспроможності людського капіталу / М.І. Хромов // Економіка та держава. — 2011. — № 4. — С. 39—42.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2011 р.